

Spiritual Health Scientific Publications in the Middle East and Iran: A Bibliometric Analysis

ARTICLE INFO

Article Type
Research Article

Authors

Mohammad Karim Saberi ¹,
Davood Haseli²,
Ronak Hamzeh ³,
Hossein Vakili Mofrad ⁴,
Musa Yamini Firooz ⁵,
Abbas Dolani ⁶,
Leila Hashempour ⁷

How to cite this article

Mohammad Karim Saberi, Davood Haseli, Ronak Hamzeh, Hossein Vakili Mofrad, Musa Yamini Firooz, Abbas Dolani, Leila Hashempour, Spiritual Health Scientific Publications in the Middle East and Iran: A Bibliometric Analysis, *Journal of Quran and Medicine*. 2021; 6(2): 8-19.

1. Faculty of Hamadan University of Medical Sciences, Hamadan, Iran.
2. Faculty of Kharazmi University, Tehran, Iran (Corresponding Author).
3. Faculty of Shahid Beheshti University of Medical Sciences Tehran, Iran.
4. Faculty of Hamadan University of Medical Sciences, Hamadan, Iran.
5. Faculty of Babol University of Medical Sciences, Babol, Iran.
6. Faculty of Al-Zahra University, Tehran, Iran.
7. Faculty of Hajat Tappeh University.

* Correspondence:

Address:
Phone:
Email: dhaseli@khu.ac.ir

Article History

Received: 2021/09/118
Accepted: 2021/10/12

ABSTRACT

Purpose: Bibliometrics is one of the most common tools for evaluating scientific publications. In recent years, much research has been done in the field of spiritual health. Due to the fact that scientific publications in the field of spiritual health are increasing, the present study was conducted to discover the important actors of scientific publications on spiritual health in the Middle East and Iran.

Materials and Methods: The present study is an applied type of bibliometric studies that has analyzed the scientific outputs of spiritual health in the Middle East and Iran. The research population included all scientific outputs in the field of spiritual health in the Scopus citation database from the beginning to the end of 2019. Excel computational software was used to analyze the data.

Findings: From the beginning to the end of 2019, 644 documents in the field of spiritual health were indexed in Scopus for Middle Eastern countries, of which almost half (48.6% and 313 documents) were published by Iranians. In the section of prolific writers in the field of spiritual health, the strong presence of Iranian writers was evident. Of the five most prolific writers in the Middle East, four were from Iran and one was from Saudi Arabia. At the global level, the field of humanities and at the level of the Middle East and Iran, the field of medical sciences played a significant role in the scientific publications of spiritual health. The results of a survey of institutions and organizations in the field of spiritual health showed that most of the busy organizations and universities in the Middle East are Iranian. Tehran University of Medical Sciences, Shahid Beheshti University of Medical Sciences, Isfahan University of Medical Sciences, Iran University of Medical Sciences and Shiraz University of Medical Sciences are the five most active Iranian universities in the field of spiritual health.

Conclusion: Scientific publications in the field of spiritual health have been on the rise in the last two decades and this growth trend is expected to continue. Iranian publications in the field of spiritual health in the world and the Middle East are quantitatively appropriate, but poor in quality and citation. The number of citations to Iranian documents is also low compared to Middle Eastern countries, which can be addressed through international scientific cooperation. Also, the growth trend of documents in the Middle East and Iran is similar to the world publications, upward and growing.

Keywords: bibliometrics, scientific publications, spiritual health, religion, Middle East, Iran.

انتشارات علمی سلامت معنوی در خاورمیانه و ایران:

یک تحلیل کتابسنجی

محمد کریم صابری^۱

هیات علمی دانشگاه علوم پزشکی همدان، همدان، ایران.

داود حاصلی^{۲*}

هیات علمی دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران (نویسنده مسئول).

روناک حمزه‌ای^۳

هیات علمی دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی تهران، ایران.

حسین و کیلی مفرد^۴

هیات علمی دانشگاه علوم پزشکی همدان، همدان، ایران.

موسی یمینی فیروز^۵

هیات علمی دانشگاه علوم پزشکی بابل، بابل، ایران.

عباس دولانی^۶

هیات علمی دانشگاه الزهرا (س)، تهران، ایران.

لیلا هاشم پور^۷

هیات علمی دانشگاه حاجت تپه.

نتایج بررسی مؤسسات و سازمان‌ها در حوزه سلامت معنوی نشان داد که اکثر سازمان‌ها و دانشگاه‌های پرکار خاورمیانه، ایرانی هستند. دانشگاه علوم پزشکی تهران، علوم پزشکی شهید بهشتی، علوم پزشکی اصفهان، علوم پزشکی ایران و علوم پزشکی شیراز، پنج دانشگاه پرکار ایرانی در حوزه سلامت معنوی هستند.

نتیجه‌گیری: انتشارات علمی حوزه سلامت معنوی در دو دهه اخیر روند رشد صعودی را طی کرده و انتظار می‌رود این روند رشد ادامه یابد. انتشارات ایرانیان در حوزه سلامت معنوی در جهان و خاورمیانه از نظر کمی مناسب است اما از نظر کیفی و دریافت استناد ضعیف است. تعداد استنادات دریافتی مدارک ایرانیان در مقایسه با کشورهای خاورمیانه هم ضعیف است که از طریق همکاری‌های علمی بین‌المللی می‌تواند مرتفع شود.

همچنین روند رشد مدارک کشورهای خاورمیانه و ایران مشابه انتشارات دنیا، صعودی و رو به رشد است.

کلیدواژه‌ها: کتابسنجی، انتشارات علمی، سلامت معنوی، مذهب، خاورمیانه، ایران.

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۶/۲۷

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۷/۲۰

* نویسنده مسئول: dhaseli@khu.ac.ir

مقدمه

کتابسنجی یکی از روش‌های علمی شناخته شده برای ارزیابی و رصد فعالیت‌های علمی حوزه‌های مختلف علوم است که با هدف بررسی پژوهش‌های انجام شده و برنامه‌ریزی برای توسعه مورد استفاده قرار می‌گیرد (۱-۳). این اصطلاح در اواخر دهه ۱۹۶۰ توسط پریچارد^۱ به عنوان "کاربرد ریاضیات و روش‌های آماری برای کتاب‌ها، مقالات و رسانه‌های ارتباطی دیگر" ابداع شد (۴)، گرچه ایده کتابخانه‌سنجی در دهه ۱۹۴۰ توسط شیالی رامامریتا رانگاناتان^۲، ریاضی‌دان و کتابدار هندی ایجاد شده بود (۵، ۶).

داده‌های کتابسنجی مانند تحلیل میزان استنادات، رشد تعداد تولیدات علمی در یک حوزه علمی خاص و تاثیرگذاری نویسندگان، مؤسسات و کشورها می‌تواند روند رشد و توسعه اطلاعات در شاخه های مختلف علمی را فراهم کند (۳)، امروزه با پیشرفت‌هایی که در نرم افزارهای کتابسنجی به دست آمده است، پژوهشگران می‌توانند در ارزیابی فعالیت‌های علمی علاوه بر تحلیل‌های سنتی و رایج مانند شناسایی برترین مقالات، نویسندگان، مؤسسات و کشورها از تکنیک‌های مصورسازی نیز استفاده کنند. مصورسازی اصطلاحی است که از سال ۱۹۸۷ در یکی از انتشارات بنیاد ملی علوم^۳ آمریکا به کار برده شد. مصورسازی به استفاده کنندگان این امکان را می‌دهد تا حجم زیادی از اطلاعات را تحلیل و بررسی کنند. با استفاده از مصورسازی کاربران قادر خواهند بود نگاه کلانی به داده‌ها داشته باشند و اطلاعات را با سرعت و سهولت بیشتری تفسیر کنند (۷)، همین موضوع باعث می‌شود تا درک مفاهیم دشوار و

چکیده

هدف: کتابسنجی یکی از رایج‌ترین ابزارها برای ارزیابی انتشارات علمی است. در سال‌های اخیر، پژوهش‌های زیادی در حوزه سلامت معنوی انجام شده است. با توجه به اینکه انتشارات علمی در حوزه سلامت معنوی در حال افزایش است، مطالعه حاضر با هدف کشف بازیگران مهم انتشارات علمی سلامت معنوی در خاورمیانه و ایران انجام شد.

مواد و روش‌ها: پژوهش حاضر از نوع کاربردی و از دسته مطالعات کتابسنجی است که به تحلیل برونادهای علمی سلامت معنوی کشورهای خاورمیانه و ایران پرداخته است. جامعه پژوهش شامل تمام برونادهای علمی حوزه سلامت معنوی در پایگاه استنادی اسکوپوس از ابتدا تا پایان ۲۰۱۹ بود. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از نرم‌افزار محاسباتی Excel استفاده شد.

یافته‌ها: از ابتدا تا پایان ۲۰۱۹، ۶۴۴ مدرک در حوزه سلامت معنوی در اسکوپوس برای کشورهای خاورمیانه نمایه شده است که تقریباً نصف آن را (۴۸/۶ درصد و ۳۱۳ مدرک) را ایرانیان منتشر کردند. در بخش نویسندگان پرکار حوزه سلامت معنوی، حضور پررنگ نویسندگان ایرانی مشهود بود. از پنج نویسنده پرکار خاورمیانه چهار نویسنده از ایران و یک نفر از عربستان بود. در سطح جهانی، حوزه علوم انسانی و در سطح خاورمیانه و ایران، حوزه علوم پزشکی نقش پررنگی در انتشارات علمی سلامت معنوی داشتند.

³ National Science Foundation

¹ Pritchard

² Siyali Ramamrita Ranganathan

and Health با ۱۰۷ مقاله و ۱۱۲۹ استناد بود. پرتولیدترین کشور ایالات متحده آمریکا، و Koenig HG از چین با ۳۳ مورد انتشار و ۱۶۱۷ استناد بیشترین تعداد تولید و میزان استناد به مقالات را داشت. سندی با بیشترین میزان استناد متعلق به Ellison CG and Levin JS با ۶۶۳ استناد بود، دانشگاه Duke نیز پرتولیدترین موسسه بود.

سنل و دمیر (۶) به بررسی کتابشناسی مقالات منتشر شده در مجله *The Journal of Religion and Health* بین سال‌های ۱۹۷۵ و ۲۰۱۶ پرداختند، در این مطالعه در مجموع ۲۶۸۳ مقاله یافت شد که بیشتر آن‌ها مقالات پژوهشی اصیل بودند (۱۶۵۵، ۶۲،۱٪) و در جایگاه بعدی کتاب (۷۸۰، ۲۹،۳٪) و سرمقاله (۱۶۹، ۶،۳٪) قرار داشت، ایالات متحده پرتولیدترین کشور با ۱۶۶۵ مقاله و بیشتر مطالعات انجام شده ۶۲،۴۵٪ متعلق به استرالیا و کانادا بود، دانشگاه Cornell در ایالات متحده آمریکا بیشترین تعداد اسناد با ۷۳ مقاله منتشر کرده بود. ۲،۷۴٪ از کل ادبیات مربوط به این موضوع به دانشگاه Duke و Weill Cornell تعلق داشت، در مجموع ۲۹۷۳ کلمات کلیدی مورد استفاده قرار گرفته بود که بیشترین کلیدواژه‌ها *religion, spirituality, religiosity, health, mental health* بودند.

سنل (۱۷) به تحلیل کتابشناسی پژوهش‌های انجام شده در حوزه سلامت و مذاهب ابراهیمی بین سال‌های ۱۹۷۵ و ۲۰۱۷ در پایگاه وب‌آوساینس پرداخت. در ارزیابی کلی ایالات متحده آمریکا با ۱۳۸۸ تولید در رتبه اول قرار دارد و ۳۷،۲۱ درصد کل آثار را پوشش می‌داد، *The Journal of Religion and Health* بیشترین تعداد مدارک (۳۵۱) را منتشر کرده بود، در مجموع ۱۳۲۹ مورد در حوزه سلامت و مسیحیت یافت شد که بعد از آمریکا، انگلیس (۱۶۶ مورد) و کانادا (۶۳ مورد) در رتبه‌های بعدی تولید قرار داشتند، دانشگاه Loma Linda بیشترین تعداد تولیدات علمی را داشت، ۱۹۶۵ سند علمی در حوزه موضوعی اسلام و سلامت وجود داشت که متعلق به سه کشور ایالات متحده آمریکا، انگلیس و عربستان سعودی بود، دانشگاه لندن پرتولیدترین سازمان بود، در مجموع ۴۳۶ مقاله در حوزه یهودیت و اسلام کشف شد که متعلق به سه کشور انگلستان و اسرائیل و انگلستان بود، دانشگاه Hebrew از اورشلیم ۱۷،۴۳ درصد این تولیدات را به خود اختصاص داده بود، نتایج این مطالعه نشان داد اگرچه ادیان ابراهیم از خاورمیانه منشأ گرفته شده است، اما بیشتر نویسندگان پرتولید در این زمینه از خاورمیانه و کشورهای توسعه یافته نیستند. لوچتی و لوچتی (۱۸) به بررسی تولیدات علمی در حوزه موضوعی معنویت، دین و سلامت از سال ۱۹۹۹-۲۰۱۳ در پایگاه اطلاعاتی پاب مد پرداختند. نتایج نشان داد بیشتر مطالعات انجام شده، متعلق به کشورهای ایالات متحده آمریکا و انگلیس است که به زبان انگلیسی منتشر شده‌اند، برخی از کشورهای در حال توسعه مانند، هند، برزیل، اسرائیل و ایران نیز در رتبه‌های بالایی قرار دارند، نتایج این مطالعه نشان داد تحقیق در این حوزه در حال پیشرفت است.

شناسایی الگوهای جدید برایشان ساده‌تر گردد و با نمایش تصویری اطلاعات، قدرت درک و یادگیری کاربر افزایش داده شود. بعد از ابداع کتابسنجی به‌طور گسترده از شاخص‌های آن برای تحلیل و ارزیابی حوزه‌های مختلف علمی استفاده می‌شود، در حوزه معنویت مطالعات متعددی انجام شده است، معنویت، راهی درونی است که شخص را قادر به کشف ماهیت هستی یا عمیق‌ترین ارزش‌ها و معانی در مورد ارتباط با خدا و زندگی مردم می‌سازد (۸، ۹)، در سال‌های گذشته، مطالعات در زمینه دین، مذهب و سلامت به طور قابل توجهی افزایش یافته است (۱۰، ۱۱) و بسیاری از نویسندگان طی سال‌های مختلف و در سراسر جهان، ارتباط بین سلامت روان و معنویت را نشان داده‌اند، که سلامت معنوی معمولاً باعث کم‌تر شدن میزان استفاده از داروها، پایین آمدن شیوع افسردگی و خودکشی و در نهایت، کیفیت بهتر زندگی و سلامتی می‌شود (۱۲-۱۵). محافل علمی و سازمان جهانی بهداشت برای بُعد روحی و معنوی سلامت اهمیت ویژه‌ای قائل هستند ولی با توجه به تعاریف گوناگونی که از معنویت شده است، وجود ارتباط بین باورهای معنوی و دینی و نیز تنوع باورهای دینی در دنیا، پیشرفت تفکر سلامت معنوی بسیار کند بوده و ورود آن در برنامه‌های کشوری سلامت و مراقبت بیماری‌های روزانه پیشگیری و درمان معوق مانده است. تعریف سلامت معنوی بسیار دشوار است. برای سلامت معنوی تعریف واحدی وجود ندارد و عملاً دشوار بوده است که ابعاد مختلف آن مشخص، تعیین، تعریف و اندازه‌گیری شود. بدون شک معنی کامل سلامت معنوی منحصر به اثر دعاها و حالات روحی در بهبودی بیماری‌ها و جان‌نشینی آن برای درمان‌های رایج طبی و یا طب مکمل نیست. در متون مختلف به *Religious* و *Spiritual* اشاره است (۸). از آنجایی که هدف پژوهش حاضر انجام یک تحلیل جامع کتابسنجی و بررسی روند پژوهش در حوزه سلامت معنوی در خاورمیانه و ایران در پایگاه اطلاعاتی اسکاپوس است، بر این اساس هر دو مفهوم *Spiritual* و *Religious* مدنظر است. با توجه به اینکه تحقیقات در حوزه سلامت معنوی به تدریج در حال افزایش است و مطالعات کتابسنجی محدودی در این حوزه انجام گرفته است (۱۱)، مطالعه حاضر با هدف تجزیه و تحلیل کتابسنجی انتشارات حوزه سلامت معنوی در خاورمیانه و ایران طراحی شده است. این مطالعه سبب ایجاد درک روشنی از مطالعات انجام شده در حوزه سلامت معنوی و توسعه تحقیقات بیشتر و ایجاد ایده‌های جدید تحقیق در این زمینه خواهد شد.

پیشینه‌ها

بررسی متون حاکی از آن است که مطالعات کتابسنجی محدود در حوزه سلامت معنوی انجام شده است. دمیر (۱۶) به ارزیابی پژوهش‌های انجام شده در حوزه معنویت، دین و سلامت در پایگاه وب‌آوساینس^۱ بر روی مقالات منتشر شده بین سال‌های ۱۹۷۵ تا ۲۰۱۷ پرداخت. از ۸۱۸ مقاله، ۲۱۰ مورد مذهب، ۱۹۸ مورد *Public Environmental Occupational Health*، ۱۳۹ مورد در زمینه روانشناسی و ۷۷ مورد در زمینه روانپزشکی انجام شده بود، پرتولیدترین مجله، *Journal of Religion*

¹ web of science

فیلد «عنوان، چکیده و کلیدواژه‌ها» بود. شایان ذکر است که کلیدواژه‌های مرتبط با سلامت معنوی از متون مرتبط و Mesh استخراج شدند. عبارت MeSH شکل اختصاری Medical Subject Headings به معنای سرعنوان‌های موضوعی پزشکی است. MeSH به مجموعه‌ای از واژگان کنترل‌شده‌ای دلالت دارد که توسط کتابخانه ملی پزشکی آمریکا تولید و برای نمایه‌سازی، فهرست‌نویسی و همچنین جستجوی متون و اطلاعات مرتبط با حوزه سلامت استفاده می‌شود. داده‌ها تا پایان سال ۲۰۱۹ گردآوری شد و داده‌های مربوط به سال ۲۰۲۰ از جستجو کنار گذاشته شدند. در جمع‌آوری داده‌ها برای استخراج برونادهای مربوط به کشورهای خاورمیانه در فیلد «کشور» به کشورهای اردن، امارات متحده عربی، ایران، بحرین، ترکیه، سوریه، عراق، عربستان سعودی، عمان، فلسطین، قطر، کویت، لبنان، مصر و یمن محدود شد. این داده‌ها در قالب (CSV format) استخراج شد. فرمول جستجو به شرح زیر بود:

TITLE-ABS-KEY ("religious health") OR ("spiritual health") OR ("spirituality health") OR ("mystical health") OR ("religious practice") OR ("spiritual practice") OR ("mystical practice") OR ("religious practice") OR ("spiritual practices") OR ("spirituality practices") OR ("mystical practices") OR ("religious experience") OR ("spiritual experience") OR ("spirituality experience") OR ("mystical experience") OR ("religious care") OR ("spiritual care") OR ("spirituality care") OR ("mystical care") OR ("spiritual therapies") OR ("therapies, spiritual") OR ("exorcism") OR ("exorcisms") OR ("spiritual healing") OR ("healing, spiritual") OR ("healings, spiritual") OR ("spiritual healings")) AND (EXCLUDE (PUBYEAR, 2020))

برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از نرم‌افزار محاسباتی Excel استفاده شد. با توجه به اینکه نمونه انسانی در مطالعه وجود ندارد، ملاحظات اخلاقی خاصی مطرح نیست و نتایج عیناً گزارش شده‌اند.

یافته‌ها

روند تولیدات حوزه موضوعی سلامت معنوی کل تولیدات حوزه موضوعی سلامت معنوی که در پایگاه اسکوپوس نمایه شده از ابتدا (سال ۱۸۶۲) تا پایان سال ۲۰۱۹ (سال ۱۵۸) ۱۷۸۰۳ مدرک بود. تولیدات کشورهای خاورمیانه ۶۴۴ مدرک و کمتر از ۴ درصد کل تولیدات علمی جهان است. تولیدات ایرانیان (۳۱۳ مدرک) تقریباً نصف (۴۸/۶ درصد) کشورهای خاورمیانه

تحلیل مطالعات پیشین حاکی از آن است که مطالعات کتابسنجی منتشر شده به صورت مقطعی و بر روی پایگاه‌هایی مانند وب‌آوساینس و پابمد انجام شده‌اند. علاوه بر این از کلیدواژه‌های محدودی برای جستجو استفاده کردند. بنابراین ضرورت دارد در یک مطالعه جامع از کلیدواژه‌های کنترل شده Mesh و دیتابیس اسکوپوس استفاده شود. بطور کلی، نوآوری مطالعه حاضر استفاده از تکنیک‌های مصورسازی، تعیین جایگاه ایران در منطقه و جهان در حوزه سلامت معنوی، استفاده از پایگاه اطلاعاتی اسکوپوس و کلیدواژه‌های کنترل شده Mesh است که در مطالعات پیشین انجام نشده است.

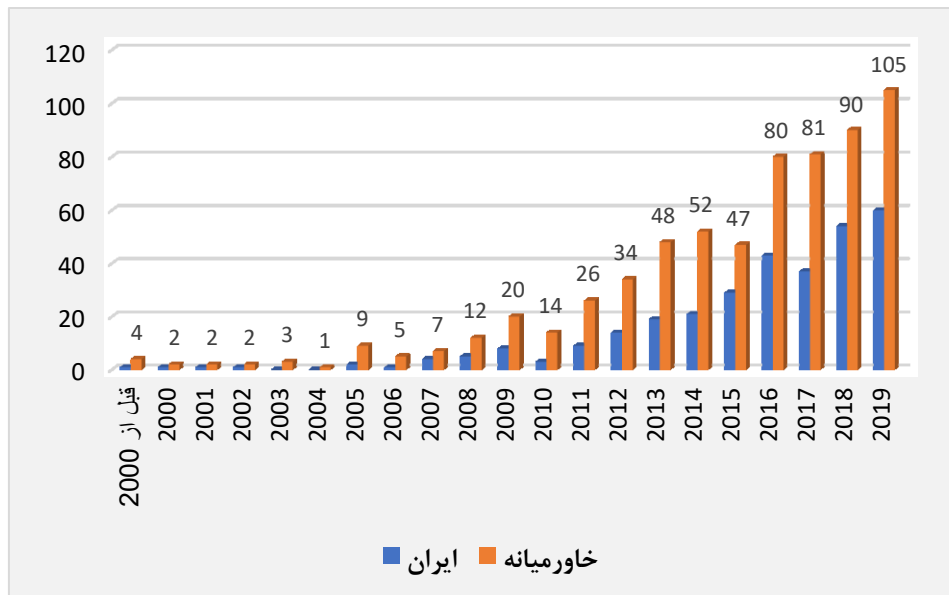
مواد و روش‌ها

این پژوهش از نوع کاربردی و از دسته مطالعات کتابسنجی است که با هدف توصیف برونادهای حوزه موضوعی سلامت معنوی و تعیین جایگاه ایران در خاورمیانه، به بررسی برونادهای علمی این حوزه از ابتدای شکل‌گیری آن می‌پردازد. برای رسیدن به این هدف از روش‌های کتابسنجی همچون تحلیل استنادی به‌عنوان روش‌های مطرح در حوزه مطالعات سنجش علم استفاده شده است. کتابسنجی یک فیلد پژوهشی است که با مطالعه اطلاعات کتابشناختی انتشارات علمی، یک تصویر جامع از آن‌ها ارائه می‌کند. این پژوهش با به‌کارگیری روش‌های کتابسنجی سعی دارد تا به شناخت علمی درباره برونادهای علمی حوزه سلامت معنوی بپردازد، بازیگران عمده و اصلی در جهت‌گیری و شکل‌گیری برونادهای علمی این حوزه را شناسایی کرده است.

جامعه پژوهش حاضر را کلیه برونادهای علمی حوزه سلامت معنوی کشورهای خاورمیانه و ایران در پایگاه استنادی اسکوپوس تشکیل می‌دهد. کلیه برونادهای منتشر شده از ابتدا تا پایان ۲۰۱۹ در پایگاه اسکوپوس در حوزه سلامت معنوی بدون نمونه‌گیری و با روش سرشماری وارد مطالعه شده‌اند. دلیل انتخاب پایگاه استنادی اسکوپوس پوشش بالای این پایگاه نسبت به سایر پایگاه‌ها است. در این طرح برای جمع‌آوری داده‌ها از پایگاه اطلاعاتی اسکوپوس و جستجوی پیشرفته استفاده شد. راهبرد جستجو استفاده از کلیدواژه‌های «religious health»، «spiritual health»، «Mystical health»، «Spirituality health»، «religious practice»، «spiritual practice»، «Mystical practice»، «Spirituality practice»، «religious practices»، «spiritual practices»، «Mystical practices»، «Spirituality practices»، «religious experience»، «spiritual experience»، «Spirituality experience»، «religious care»، «Mystical experience»، «spiritual care»، «Spirituality care»، «care»، «Spiritual Therapies»، «Therapies, spiritual»، «Exorcism»، «Exorcisms»، «Spiritual Healing»، «Healing, Spiritual»، «Spiritual Healings» و «Healings, Spiritual» در

¹ bibliographic information

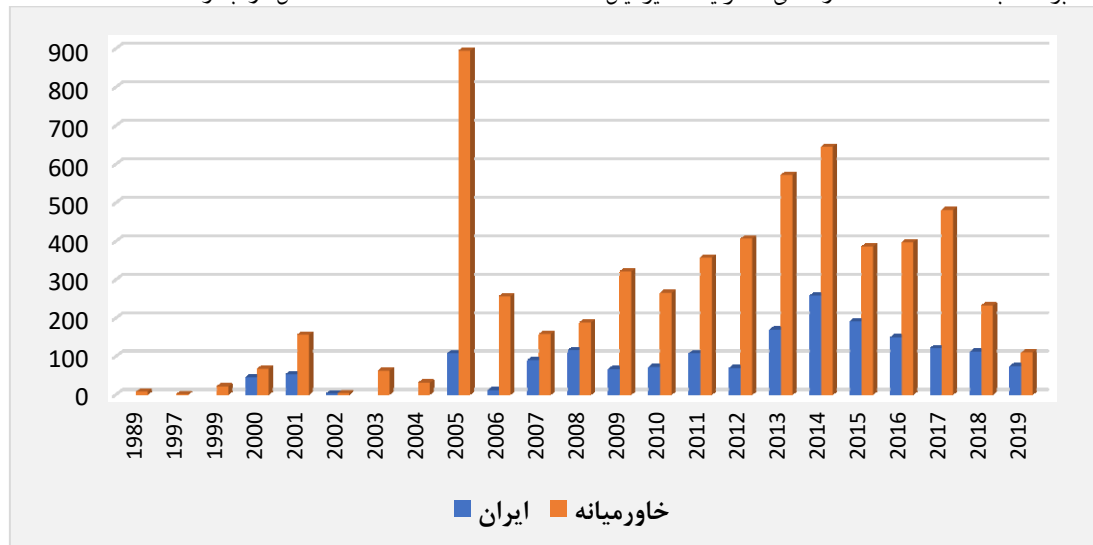
است. در نمودار ۱ روند رشد تولیدات حوزه موضوعی سلامت معنوی کشورهای خاورمیانه و ایران به تفکیک سال نمایش داده شده است.

نمودار ۱. روند رشد تولیدات حوزه موضوعی سلامت معنوی کشورهای خاورمیانه و ایران به تفکیک سال

۴۸/۶ درصد از تولیدات کشورهای خاورمیانه است، اما استناد به مدارک ایرانیان ۰/۳۰ استنادات کل کشورهای خاورمیانه است. افزایش چشم‌گیر استنادات در سال ۲۰۰۵ مربوط به مقاله‌ای با ۶۵۸ استناد است که اطلاعات آن در جدول ۳ آمده است.

روند استنادات دریافتی حوزه موضوعی سلامت معنوی در نمودار ۲ استنادات به تولیدات علمی ایران در مقایسه با کشورهای خاورمیانه بر حسب سال آمده است. در حالی که تولیدات ایرانیان

نمودار ۲. روند استنادات دریافتی مدارک حوزه موضوعی سلامت معنوی ایران و خاورمیانه به تفکیک سال

خاورمیانه را در حوزه سلامت معنوی نشان می‌دهد. از پنج نفر برتر ۴ نفر از کشور ایران و یک نفر از کشور عربستان است. همچنین Koenig, H.G. از چین با ۲۴ مدرک بیشترین همکاری را با نویسندگان کشورهای خاورمیانه داشته است. سایر نویسندگان کشورهای خاورمیانه دارای پنج مدرک و کمتر هستند.

نویسندگان برتر حوزه‌های موضوعی در دو گروه قابل دسته‌بندی هستند: گروه نویسندگان پرکار و پرتولید که بیشترین مدارک را تولید کرده‌اند و همچنین نویسندگان پراستناد که بیشترین استنادات به مدارک را دریافت کرده‌اند. جدول ۱ نویسندگان پرکار

جدول ۱. نویسندگان پرتولید حوزه سلامت معنوی

رتبه	نویسنده	وابستگی سازمانی	کشور	تعداد مدرک
۱	Rassouli, M.	Shahid Beheshti University of Medical Sciences, Tehran, Iran;	ایران	۱۴
۲	Ebadi, A.	Baqiyatallah University of Medical Sciences, Tehran, Iran	ایران	۱۱
۳	Ahmadi, F.	Tarbiat Modares University, Tehran, Iran	ایران	۸
	Cruz, J.P.	Shaqra University, Saudi Arabia	عربستان سعودی	۸
۴	Mohammadi, E.	Tarbiat Modares University, Tehran, Iran	ایران	۷

ترکیه در رتبه نخست هستند و Ahmadi F و Ebrahimi M از ایران به ترتیب در رتبه دوم و سوم قرار دارند. از رتبه دوم تا پنجم، هشت نفر از ایران هستند. از ۱۶ نفر نویسنده پراستناد منطقه خاورمیانه، ۱۰ نفر از ایران، دو نفر از ترکیه، دو نفر از لبنان و دو نفر از عربستان سعودی هستند.

جدول ۲ نویسندگان پراستناد حوزه سلامت معنوی خاورمیانه را تا رتبه ۱۰ نشان می‌دهد که مدارک هر یک از این نویسندگان بیش از ۷۰ استناد دریافت کرده‌اند. در بخش نویسندگان پراستناد خاورمیانه Ozden G. و Platin N. با ۸۸۹ استناد از کشور

جدول ۲. نویسندگان پراستناد حوزه سلامت معنوی کشورهای خاورمیانه

رتبه	نویسنده	وابستگی سازمانی	تعداد استناد	تعداد مدرک	استناد به ازای مدرک
۱	Ozden G.	بیمارستان دانشگاه قاضی، آنکارا، ترکیه	۸۸۹	۴	۲۲۲.۳
	Platin N.	دانشگاه کوچ، استانبول، ترکیه	۸۸۹	۴	۲۲۲.۳
۲	Ahmadi F.	دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران	۱۴۹	۸	۱۸.۶
۳	Ebrahimi M.	دانشگاه علوم پزشکی مشهد، مشهد، ایران	۱۳۱	۵	۲۶.۲
	Farajzadegan Z.	دانشگاه علوم پزشکی اصفهان، اصفهان، ایران	۱۱۱	۵	۲۲.۲
۴	Jafari N.	دانشگاه علوم پزشکی اصفهان، اصفهان، ایران	۱۱۱	۵	۲۲.۲
	Loghmani A.	دانشگاه علوم پزشکی اصفهان، اصفهان، ایران	۱۱۱	۵	۲۲.۲
	Akbari M.E.	دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی، تهران، ایران	۸۸	۵	۱۷.۶
۵	Emami H.	دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی، تهران، ایران	۸۸	۴	۲۲.۰
	Zamani A.	دانشگاه علوم پزشکی اصفهان، اصفهان، ایران	۸۸	۴	۲۲.۰
۶	Naja F.	دانشگاه آمریکایی بیروت، بیروت، لبنان	۸۷	۵	۱۷.۴
	Cruz J.P.	دانشگاه شقرا، ریاض، عربستان سعودی	۸۵	۸	۱۰.۶
۷	Mohammadi E.	دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران	۸۵	۷	۱۲.۱
۸	Colet p.C.	دانشگاه شقرا، ریاض، عربستان سعودی	۸۲	۵	۱۶.۴
۹	Alameddine M.	دانشگاه آمریکایی بیروت، بیروت، لبنان	۷۹	۴	۱۹.۸
۱۰	Ghorbani N.	دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران	۷۳	۵	۱۴.۶

مدارک پراستناد Platin, N. از دانشگاه کوچ استانبول ترکیه نوشته شده است. مدارک پراستناد کشورهای خاورمیانه نیز اغلب مقالات پژوهشی به همراه چند مقاله مروری است. مقاله پژوهشی **Factors predicting the use of complementary and alternative therapies among cancer patients in Iran** پراستنادترین مقاله‌ای از نویسندگان کشورهای خاورمیانه است که همه نویسندگان آن اهل کشورهای خاورمیانه (ایران) هستند.

مدارک پراستناد جدول ۳ مدارک پراستناد حوزه سلامت معنوی خاورمیانه را نشان می‌دهد. مقاله پژوهشی **Use of complementary and alternative medicine in cancer patients: A European survey** که با همکاری ۲۲ نویسنده از هشت کشور نوشته شده است دارای ۶۵۸ استناد است. در این مقاله، نویسندگان بریتانیا و صربستان نقش پررنگی دارند و با همکاری Ozden, G., از دانشگاه بیمارستان دانشگاه قاضی ترکیه و

جدول ۳. مدارک پراستناد حوزه سلامت معنوی خاورمیانه

رتبه	نویسندگان	عنوان	سال	عنوان منبع	تعداد استناد	نوع منبع
۱	Molassiotis A., Fernandez-Ortega P., Pud D., Ozden G., Scott J.A., ...	Use of complementary and alternative medicine in cancer patients: A European survey	۲۰۰۵	Annals of Oncology	۶۵۸	مقاله پژوهشی
۲	Molassiotis A., Scott J.A., Kearney N., Pud D., Magri M., ...	Complementary and alternative medicine use in breast cancer patients in Europe	۲۰۰۶	Supportive Care in Cancer	۱۲۲	مقاله پژوهشی
۳	Pearce M.J., Coan A.D., Herndon J.E., Koenig H.G., Abernethy A.P.	Unmet spiritual care needs impact emotional and spiritual well-being in advanced cancer patients	۲۰۱۲	Supportive Care in Cancer	۱۱۱	مقاله پژوهشی
۴	Tek C., Ulug B.	Religiosity and religious obsessions in obsessive-compulsive disorder	۲۰۰۱	Psychiatry Research	۱۰۳	مقاله پژوهشی
۵	Azaizeh H., Saad B., Cooper E., Said O.	Traditional Arabic and Islamic medicine, a re-emerging health aid	۲۰۱۰	Evidence-based Complementary and Alternative Medicine	۷۴	مقاله پژوهشی
۶	Montazeri A., Sajadian A., Ebrahimi M., Haghghat S., Harirchi I.	Factors predicting the use of complementary and alternative therapies among cancer patients in Iran	۲۰۰۷	European Journal of Cancer Care	۷۳	مقاله پژوهشی
	Matar Boumosleh J., Jaalouk D.	Depression, anxiety, and smartphone addiction in university students- A cross sectional study	۲۰۱۷	PLoS ONE	۷۱	مقاله پژوهشی
۷	Zuzak T.J., Boňková J., Careddu D., Garami M., ...	Use of complementary and alternative medicine by children in Europe: Published data and expert perspectives	۲۰۱۳	Complementary Therapies in Medicine	۷۱	مقاله پژوهشی
۸	Ramezani M., Ahmadi F., Mohammadi E., Kazemnejad A.	Spiritual care in nursing: A concept analysis	۲۰۱۴	International Nursing Review	۶۶	مقاله پژوهشی
۹	Ogan C., Willnat L., Pennington R., Bashir M.	The rise of anti-Muslim prejudice: Media and Islamophobia in Europe and the United States	۲۰۱۴	International Communication Gazette	۶۵	مقاله پژوهشی

مقاله مروری	۶۵	Revista Brasileira de Psiquiatria	۲۰۱۴	Clinical implications of spirituality to mental health: Review of evidence and practical guidelines	Moreira-Almeida A., Koenig H.G., Lucchetti G.
مقاله پژوهشی	۶۵	Addiction	۲۰۰۹	Lifetime alcohol use, abuse and dependence among university students in Lebanon: Exploring the role of religiosity in different religious faiths	Ghandour L.A., Karam E.G., Maalouf W.E.
مقاله پژوهشی	۶۵	Complementary Therapies in Clinical Practice	۲۰۰۶	Complementary and alternative medicine use in lung cancer patients in eight European countries	Molassiotis A., Panteli V., Patiraki E., Ozden G., Platin N., ...
مقاله مروری	۶۳	Breast	۲۰۱۳	Supportive care after curative treatment for breast cancer (survivorship care): Resource allocations in low- and middle-income countries. A Breast Health Global Initiative 2013 consensus statement	Ganz P.A., Yip C.H., Gralow J.R., Distelhorst S.R., Albain K.S., Andersen B.L., ...

ایران به ترتیب حوزه‌های پزشکی، پرستاری، علوم انسانی و هنر، و علوم اجتماعی در رتبه نخست تا چهارم هستند.

حوزه‌های موضوعی
جدول ۴ حوزه‌های موضوعی پرکار حوزه سلامت معنوی
خاورمیانه و ایران را نشان می‌دهد. برای کشورهای خاورمیانه و

جدول ۴. حوزه‌های موضوعی پرکار حوزه سلامت معنوی خاورمیانه و ایران

رتبه	حوزه موضوعی	خاورمیانه (رتبه)	ایران (رتبه)
۱	پزشکی	۳۷۶	۲۰۳
۲	پرستاری	۱۴۹	۷۰
۳	علوم انسانی و هنر	۱۲۲	۴۹
۴	علوم اجتماعی	۹۹	۳۰
۵	روانشناسی	۴۳	۲۳
۶	بیوشیمی، ژنتیک و زیست‌شناسی مولکولی	۳۵	۲۵
۷	داروسازی، سم‌شناسی و داروسازی	۱۷	۹
۸	علوم اعصاب	۱۵	۶
۹	حرفه‌های بهداشتی	۱۲	۵
۱۰	علوم کشاورزی و زیست‌شناسی	۱۰	۲
۱۱	علوم زیست محیطی	۸	۵
۱۲	چند رشته‌ای	۸	۴
۱۳	تجارت، مدیریت و حسابداری	۷	۱

معنوی برای کشورهای خاورمیانه و ایران منتشر کردند. تعدادی مجله ایرانی نیز در بین مجلات وجود دارد که اغلب نویسندگان ایرانی در آنها مقاله چاپ کرده‌اند و اکثراً به زبان فارسی هستند.

مجلات برتر
جدول ۵ مجلات پرکار حوزه سلامت معنوی را برای تولیدات خاورمیانه و ایران نشان می‌دهد. مجله Journal of Religion & Health نیز بیشترین مقالات حوزه سلامت

جدول ۵. مجلات برتر حوزه سلامت معنوی خاورمیانه و ایران

رتبه	مجله	خاورمیانه	ایران
۱	Journal of Religion and Health	۵۱	۲۷
۲	Supportive Care in Cancer	۱۱	۷
۳	Religions	۱۰	-
	Journal of Military Medicine	۸	۸
	Asian Pacific Journal of Cancer Prevention	۸	۷
۴	BMC Complementary and Alternative Medicine	۸	-
	Journal of Mazandaran University of Medical Sciences	۸	۸
	Iranian Red Crescent Medical Journal	۸	۸
	Journal of Clinical and Diagnostic Research	۷	۷
۵	Palliative and Supportive Care	۷	۵
	Evidence-based Complementary and Alternative Medicine	۷	-
	Journal of Zanjan University of Medical Sciences and Health Services	۶	۶
	Cumhuriyet Ilahiyat Dergisi	۶	-
۶	Holistic Nursing Practice	۶	۴
	Annals of Tropical Medicine and Public Health	۶	۶
	Journal of Holistic Nursing	۶	-

ایرانی هستند. دانشگاه علوم پزشکی تهران، علوم پزشکی شهید بهشتی، علوم پزشکی اصفهان، علوم پزشکی ایران و علوم پزشکی شیراز، پنج دانشگاه ایرانی هستند که بیش از ۲۰ مدرک تولید کردند.

مؤسسات برتر
جدول ۶ مؤسسات و سازمان‌های پرکار حوزه سلامت معنوی خاورمیانه را تا رتبه ۱۰ نشان می‌دهد. اکثر سازمان‌ها و دانشگاه‌ها

جدول ۶. مؤسسات برتر حوزه سلامت معنوی خاورمیانه

رتبه	مؤسسه (کشور)	مدرک
۱	دانشگاه علوم پزشکی تهران	۵۳
۲	دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی	۴۸
۳	دانشگاه ملک عبدالعزیز	۳۲
۴	دانشگاه علوم پزشکی اصفهان	۳۱
۵	دانشگاه علوم پزشکی ایران	۲۶
۶	دانشگاه علوم پزشکی شیراز	۲۲
۷	دانشگاه علوم پزشکی بقیه‌الله	۱۹
	دانشگاه علوم توانبخشی و سلامت اجتماعی	۱۹
	دانشگاه استانبول	۱۸
۸	دانشگاه تربیت مدرس	۱۸
۹	دانشگاه علوم پزشکی کرمان	۱۶
۱۰	دانشگاه علوم پزشکی مازندران	۱۵

کشورهای پرتولید

جدول ۷ کشورهای پرتولید حوزه سلامت معنوی در خاورمیانه را تا رتبه ۱۰ نشان می‌دهد. ایران با ۳۱۳ مدرک نخست، ترکیه با ۱۳۹ مدرک رتبه دوم و عربستان سعودی با ۸۵ مدرک سوم هستند. کشورهای لبنان، مصر، اردن و امارات متحده عربی رتبه چهارم تا هفتم هستند.

جدول ۷. کشورهای پرتولید حوزه سلامت معنوی در خاورمیانه

رتبه	کشور	مدرک
۱	ایران	۳۱۳
۲	ترکیه	۱۳۹
۳	عربستان سعودی	۸۵
۴	لبنان	۳۳
۵	مصر	۲۹
۶	اردن	۲۳
۷	امارات متحده عربی	۲۰
۸	عمان	۱۵
۹	فلسطین	۱۲
۱۰	کویت	۸

نتیجه گیری

پژوهش حاضر از نوع کاربردی و از دسته مطالعات کتابسنجی است که به توصیف و شناسایی بازیگران اصلی برون‌دادهای حوزه موضوعی سلامت معنوی و تعیین جایگاه ایران در خاورمیانه پرداخته است. جامعه پژوهش حاضر را کلیه برون‌دادهای علمی حوزه سلامت معنوی در پایگاه استنادی اسکوپوس از ابتدا تا پایان ۲۰۱۹ برای کشورهای خاورمیانه تشکیل می‌دهد. تعداد ۶۴۴ مدرک این حوزه با استفاده از نرم‌افزار نرم‌افزار محاسباتی Excel تجزیه و تحلیل شده است.

تولیدات علمی مدارک کشورهای خاورمیانه در حوزه سلامت معنوی کمتر از ۴ درصد تولیدات این حوزه است (۶۴۴ مدرک) اما روندهای سالانه افزایش انتشارات و همچنین دریافت استنادات را نشان می‌دهد. تقریباً نصف انتشارات خاورمیانه (۴۸/۶ درصد و ۳۱۳ مدرک) به ایرانیان تعلق دارد. با وجودی که انتشارات کشورهای خاورمیانه حدود ۴ درصد انتشارات این حوزه است، اما استنادات دریافتی مدارک کشورهای خاورمیانه حدود ۳ درصد استنادات این حوزه است. در دریافت استنادات ایرانیان عملکرد ضعیف‌تری حتی از کشورهای خاورمیانه دارند در حالی که تولیدات ایرانیان ۴۸/۶ درصد از تولیدات کشورهای خاورمیانه است، اما استناد به مدارک ایرانیان ۳۰ درصد استنادات کل کشورهای خاورمیانه است.

نویسندگان برتر حوزه‌های موضوعی در دو گروه نویسندگان پرکار و نویسندگان پُر استناد بررسی شدند. در بخش نویسندگان پرکار حوزه سلامت معنوی، حضور پررنگ نویسندگان ایرانی در میان نویسندگان پرکار و پُر استناد مشهود بود. از پنج نویسنده پرکار خاورمیانه چهار نویسنده از کشور ایران و یک نفر از کشور عربستان بود. در بخش نویسندگان پُر استناد خاورمیانه Ozden

G. و Platin N. با ۸۸۹ استناد از کشور ترکیه در رتبه نخست هستند و Ahmadi F. از ایران در رتبه دوم قرار دارد. از رتبه دوم تا پنجم، هشت نفر از ایران هستند. هر چند نویسندگان پُر استنادی از ایران در میان کشورهای خاورمیانه هستند اما باز هم میزان دریافت استنادات ایرانیان کم است و نیازمند تقویت هستند. همچنین بررسی مقالات نخست پُر استناد خاورمیانه نشان می‌دهد اکثراً با همکاری نویسندگانی معروف از دنیا تدوین شده‌اند.

نتایج نشان داد اغلب مدارک پُر استناد کشورهای خاورمیانه با همکاری و محوریت نویسندگانی از سایر نقاط جهان تدوین شده است. مدارک پُر استناد این پژوهش با پژوهش‌های قبلی متفاوت است و این نشان می‌دهد که اولاً میزان استنادات مدارک در پایگاه‌های مختلف متفاوت است و ثانیاً نیمه عمر استنادی مدارک در پایگاه‌های مختلف متفاوت است. به نظر می‌رسد در پایگاه وب‌آوساینس نیمه عمر استنادی مدارک بیشتر است و به بیان دیگر مدارک قدیمی‌تر بیشتر استناد دریافت کرده‌اند. اما در پایگاه اسکاپوس با توجه به گستره آن مدارک جدیدتر استنادات بیشتری دریافت کرده‌اند. در پژوهش‌های Demir (۱۶)، Senel و Demir (۶) و Senel (۱۸) که مربوط به سال‌های ۲۰۱۸ و ۲۰۱۹ هستند و براساس پایگاه وب‌آوساینس انجام شده‌اند، مقالات پُر استناد اغلب برای حدود سال ۲۰۰۰ و قبل از آن است اما در این پژوهش براساس پایگاه اسکاپوس اغلب مقالات پُر استناد مربوط به بعد از سال ۲۰۱۰ است و جدیدتر هستند. برای کشورهای

خاورمیانه مقاله **Use of complementary and alternative medicine in cancer patients: A European survey** که با همکاری ۲۲ نویسنده از هشت کشور نوشته شده است دارای ۶۵۸ استناد است. در این مقاله، نویسندگان بریتانیا و صربستان نقش پررنگی دارند و با همکاری Ozden, G., از دانشگاه بیمارستان دانشگاه قاضی ترکیه و Platin, N. از دانشگاه کوچ استانبول ترکیه نوشته شده است.

نقش نویسندگان مهم جهان در مدارک پُر استناد کشورهای خاورمیانه پررنگ است و با مشارکت آنها نوشته شده‌اند. مثلاً مقاله **Factors predicting the use of complementary and alternative therapies among cancer patients in Iran** از نویسندگان کشورهای خاورمیانه است که همه نویسندگان آن اهل کشورهای خاورمیانه (ایران) هستند، با این وجود این مقاله ششمین مقاله پُر استناد خاورمیانه با ۷۳ استناد است. یعنی در پنج مقاله پُر استناد خاورمیانه ردپای نویسندگان خارج از این منطقه دیده می‌شود.

برای کشورهای خاورمیانه و ایران به ترتیب حوزه‌های پزشکی، پرستاری، علوم انسانی و هنر، و علوم اجتماعی در رتبه نخست تا چهارم بودند. در خاورمیانه و ایران حوزه علوم پزشکی نقش پررنگی در تولیدات سلامت معنوی دارد. این امر نشان می‌دهد در کشورهای خاورمیانه و ایران، مسائل حوزه سلامت معنوی بیشتر از این که یک موضوع و دغدغه در حوزه علوم انسانی باشد بیشتر در حوزه پزشکی و پرستاری مطرح است.

انسانی و علوم اجتماعی به نوشته مدارک در این حوزه اقدام نمایند و یا اینکه همکاری علمی بیشتری بین این حوزه‌ها با حوزه پزشکی در تولید مدارک این حوزه صورت پذیرد امکان دارد علاوه بر افزایش تولیدات، شاهد افزایش استنادات این حوزه نیز باشیم.

پیشنهادات

- پیشنهاد می‌شود در راستای دریافت استنادات بیشتر به مدارک حوزه سلامت معنوی، پژوهشگران ایرانی همکاری علمی با دانشگاه‌ها و نویسندگان برتر این حوزه را بیشتر مدنظر قرار دهند.
- پیشنهاد می‌شود نویسندگان حوزه پزشکی در تولید مدارک حوزه سلامت معنوی همکاری علمی بیشتری با نویسندگان حوزه علوم انسانی و علوم اجتماعی داشته باشند تا علاوه بر تولید مدارک بیشتر، شاهد افزایش دریافت استنادات مدارک این حوزه باشیم.

References

1. López-Muñoz F, Alamo C, Rubio G, García-García P, Martín-Agueda B, Cuenca E. Bibliometric analysis of biomedical publications on SSRI during 1980–2000. *Depression and anxiety*. 2003;18(2):95-103.
2. Okubo Y. Bibliometric indicators and analysis of research systems. 1997.
3. Şenel E, Demir E, Alkan R. Bibliometric analysis on global Behçet disease publications during 1980–2014: is there a Silk Road in the literature? *Journal of the European Academy of Dermatology and Venereology*. 2017;31(3):518-22.
4. Pritchard A. Statistical bibliography or bibliometrics. *Journal of documentation*. 1969;25(4):348-9.
5. Hausteijn S. Multidimensional journal evaluation: Analyzing scientific periodicals beyond the impact factor: Walter de Gruyter; 2012.
6. Şenel E, Demir E. Bibliometric and scientometric analysis of the articles published in the journal of religion and health between 1975 and 2016. *Journal of religion and health*. 2018;57(4):1473-82.
7. Buckley AR. The application of spatial data analysis and visualization in the development of landscape indicators to assess stream conditions: Oregon State University; 1997.

مجله *Journal of Religion & Health* بیشترین مقالات حوزه سلامت معنوی برای کشورهای خاورمیانه و ایران منتشر کرده است. این مجله در پژوهش دمیر (۱۶)، سنل (۱۷) و لوچتی و لوچتی (۱۸) نیز نقش پررنگی دارد. تعدادی مجله ایرانی نیز در بین مجلات وجود دارد که اغلب نویسندگان ایرانی در آنها مقاله چاپ کرده‌اند و اکثراً به زبان فارسی هستند. در خاورمیانه اکثر سازمان‌ها و دانشگاه‌ها ایرانی هستند. دانشگاه علوم پزشکی تهران، علوم پزشکی شهید بهشتی، علوم پزشکی اصفهان، علوم پزشکی ایران و علوم پزشکی شیراز، پنج دانشگاه ایرانی هستند که بیش از ۲۰ مدرک تولید کردند. همچنین ایران با ۳۱۳ مدرک رتبه نخست خاورمیانه، ترکیه با ۱۳۹ مدرک رتبه دوم و عربستان سعودی با ۸۵ مدرک رتبه سوم هستند. کشورهای لبنان، مصر، اردن و امارات متحده عربی رتبه چهارم تا هفتم خاورمیانه هستند.

مطالعات کتابسنجی پیشین در حوزه سلامت معنوی به صورت مقطعی و بر روی پایگاه‌هایی مانند وب‌آوساینس و پایمد انجام شده بودند که از نظر تعداد مدارک و پوشش انواع مدارک بسیار محدود بودند. علاوه بر این از کلیدواژه‌های محدودی برای جستجو استفاده کرده بودند که منجر به بازیابی مدارک کمتر و در نتیجه، تجزیه و تحلیل شبکه‌های علمسنجی کوچک‌تر با نویسندگان، مقالات، مجلات، سازمان‌ها و کشورهای کمتر شده است. پژوهش حاضر با استفاده جامع از کلیدواژه‌های کنترل‌شده Mesh و همچنین پایگاه استنادی اسکوپوس بر مشکلات فوق‌الذکر فائق آمده است. بازیابی بیش از ۱۷۸۰۰ مدرک در مقایسه با مدارک ۲۰۰۰ تا ۳۰۰۰ کارهای پیشین منجر به تجزیه و تحلیل نویسندگان، مقالات، مجلات، سازمان‌ها و کشورهای بیشتری شده است. همچنین استفاده از پایگاه اسکوپوس در مقایسه با وب‌آوساینس باعث شد که مدارک و فعالیت‌های جدیدتر بیشتر برجسته شوند. به عنوان مثال در پژوهش‌های قبلی که براساس پایگاه وب‌آوساینس انجام شده‌اند، مقالات پر استناد اغلب برای حدود سال ۲۰۰۰ و قبل از آن است اما در این پژوهش براساس پایگاه اسکوپوس اغلب مقالات پر استناد مربوط به بعد از سال ۲۰۱۰ است و جدیدتر هستند. این روند برای فعالیت کشورها، نویسندگان، سازمان‌ها و مجلات نیز صادق است. هدف پژوهش حاضر تحلیل روند و کشف بازیگران در حوزه سلامت معنوی و تعیین جایگاه ایران در خاورمیانه است. انتشارات حوزه سلامت معنوی در دو دهه اخیر روند رشد سعودی را طی می‌کند و انتظار می‌رود این روند رشد سعودی ادامه یابد. انتشارات ایرانیان در حوزه سلامت معنوی در خاورمیانه از نظر کمی مناسب است اما از نظر کیفی که منجر به دریافت استناد بیشتر شود ضعیف است. یکی از دلایل این نتیجه، این است که اکثر نویسندگان کشورهای خاورمیانه با نویسندگان معروفی از دنیا همکاری علمی داشته‌اند و بواسطه اشتهار نویسندگان دیگر استنادات بیشتری دریافت کرده‌اند.

بررسی حوزه‌های موضوعی در این پژوهش نشان می‌دهد در کشورهای خاورمیانه و ایران، مسائل حوزه سلامت معنوی بیشتر از این که یک موضوع و دغدغه در حوزه علوم انسانی باشد بیشتر در حوزه پزشکی و پرستاری مطرح است. اگر نویسندگان حوزه علوم

1975 and 2017. *Journal of religion and health*. 2018;57(5):1996-2012.

18. Lucchetti G, Lucchetti ALG. Spirituality, religion, and health: Over the last 15 years of field research (1999–2013). *The International Journal of Psychiatry in Medicine*. 2014;48(3):199-215.

8. MARANDI, S A; AZIZI, F. Position, Definition and Difficulties of Establishing the Concept of Spiritual Health in the Iranian-Islamic Society. *Medical Ethics Journal*, [S.l.], 2016; 5 (14): 11-21.

9. Lucchetti G, Koenig HG, Pinsky I, Laranjeira R ,Vallada H. Spirituality or religiosity: is there any difference? *Revista Brasileira de Psiquiatria*. 2015;37(1):83.-

10. Koenig HG. Religion, spirituality, and health: The research and clinical implications. *ISRN psychiatry*. 2012;2012.

11. Damiano RF, Costa LA, Viana MTS, Moreira-Almeida A, Lucchetti AL, Lucchetti G. Brazilian scientific articles on “Spirituality, Religion and Health”. *Archives of Clinical Psychiatry (São Paulo)*. 2016;43(1):11-6.

12. Moreira-Almeida A, Koenig HG, Lucchetti G. Clinical implications of spirituality to mental health: review of evidence and practical guidelines. *Revista Brasileira de Psiquiatria*. 2014;36(2):176-82.

13. Bonelli RM, Koenig HG. Mental disorders, religion and spirituality 1990 to 2010: a systematic evidence-based review. *Journal of religion and health*. 2013;52(2):657-73.

14. Snider A-M, McPhedran S. Religiosity, spirituality, mental health, and mental health treatment outcomes in Australia: a systematic literature review. *Mental Health, Religion & Culture*. 2014;17(6):568-81.

15. Lucchetti G, Lucchetti AL, Koenig HG. Impact of spirituality/religiosity on mortality: comparison with other health interventions. *Explore*. 2011;7(4):234-8.

16. Demir E. The Evolution of Spirituality, Religion and Health Publications: Yesterday, Today and Tomorrow. *Journal of religion and health*. 2019;58(1):1-13.

17. Şenel E. Health and religions: A bibliometric analysis of health literature related to Abrahamic religions between